ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-12

PAXTA O‘SIMLIGINI TURLARI ULARNI OLINISH USULLARI VA TAXLILI

Mirboboyeva G, Mamirjonov A
Farg‘ona davlat texnika universiteti

Annotasiya: Ushbu maqolada Paxta o‘simligi turlari ularni olinishi haqida ma’lumotlar keltirilgan Paxta o‘simligi ekilib uni terib olish paxta punktlariga borishi ularni chigitdan ajratish,titish tozalash jarayonlari va undan keying ishlash jarayonlari va jixozlari haqida ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Paxta o‘simligi turlari, paxta punktlari, chigitdan ajratish,titish tozalash jarayonlari, ekiladigan g‘o‘za navlari, mashina – mexanizmlar, tola va momiq toylarini transportirovka qilish,

Аннотация: В статье представлена информация о видах хлопчатника и способах его уборки. Сведения о посадке и уборке хлопчатника, его транспортировке на хлопкоочистительные пункты, отделении от семян, процессах джинирования и очистки, а также о последующих процессах и оборудовании для переработки.

Ключевые слова: Виды хлопчатника, хлопкоочистительные пункты, отделение от семян, процессы джинирования и очистки, сорта хлопка, машины и механизмы, транспортировка волокна и хлопковых кип.

Abstract: This article provides information on cotton varieties and harvesting methods. It covers planting and harvesting, transportation to ginning stations, seed separation, ginning and cleaning processes, and subsequent processing equipment.

Keywords: Cotton varieties, ginning stations, seed separation, ginning and cleaning processes, cotton varieties, machinery and equipment, and transportation of fiber and cotton bales.

Dunyo bo‘yicha dastlabki paxta yetishtiruvchi mamalakat bu Hindiston va Pokiston deb topilgan. Uning o‘stirilish tarixi miloddan oldingi 6000 yillikka borib taqaladi. Olimlar fikricha, ilk marotaba paxta o‘simligi Indus Tekisligida topilgan. Qadimgi Janubiy Osiyoda ishlatiladigan turlar Hindiston va Afrikada paydo bo‘lgan Gossipium gerbaceum va Gossipium arboretum edi. Keyinchalik paxtachilik Mesopotamiya, Misr va Nubiyaga tarqaldi.

Faqatgina XVI asrga kelib, arab savdogarlari paxta mahsulotlarini Italiya va Ispaniyaga olib kelishganida, Yevropaga paxta tolasi kirib kelgan. O‘rta asrlarning so‘nggi davrida paxta o‘simligi shimoliy Yevropaga ham ma’lum bo‘lgan. XVI asrning oxiriga kelib, Osiyo va Amerikaning issiq mintaqalarida allaqachon paxta yetishtirila boshlangan edi.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-12

1-rasm dastlabki paxta yetishtiruvchi mamalakat

Yangi kashf qilingan turlar XVIII asrda Afrikada paydo bo‘lgan va keyinchalik Hindiston, Pokiston va Xitoyga tarqalib, u yerda an’anaviy navlarni chatishtiriish orqali hosil qilishgan.

Dunyo paxtasining 25 foizidan ko‘prog‘i, ya'ni yiliga taxminan 6,5 mln tonna paxta Xitoyda yetishtiriladi. Buning uchun 100 mingdan ortiq fermerlar ter to‘kadi va ta'kidlash joizki, Xitoy bu borada juda qisqa vaqt ichida yuqori samaradorlikka erisha oldi.

2-rasm Xitoyda paxta terish jarayoni

Yana bir muhim jihat – Xitoy paxta xomashyosini deyarli eksport qilmaydi va to‘lig‘icha qayta ishlaydi. Nafaqat o‘z paxtasini qayta ishlaydi, balki xorijdan ham faol import qiladi. Ammo hosildorlikni oshirish uchun yerga kimyoviy ishlov berishga zo‘r berilishi ekologlar tomonidan muntazam tanqid qilib kelinadi. Hosilni yig‘ish asosan mashinalar orqali amalga oshiriladi.

Paxtachilik O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligining asosiy tarmog‘i bo‘lib qolmoqda. Ekish mexanizatsiyalashgan bo‘lib, ekish uchun tasdiqlangan navlardan yuqori sifatli urug‘lar tanlab olinadi. Urug'lar birinchi navbatda havoda ushlab turiladi, keyin dezinfektsiyalanadi va yaxshilab namlanadi. Ular bir-biridan 70-90 sm masofada joylashgan qatorlarda yaxshi isitilgan tuproqqa ekilgan. O'simlik yetarli miqdorda namlikni talab qiladi, shuning uchun u o'sib ulg'ayganida, u sug'oriladi va pestitsidlar bilan davolanadi. Paxta o'simliklari o'rtacha 70 sm balandlikda o'sadi, ammo naviga qarab 1-1,5 metrga yetishi mumkin.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-12

3-rasm Paxta o‘simligi guli

Ular chiroyli sariq gullar bilan ajoyib gullaydi, lekin bu davr qisqa muddatli. Gullar quriydi va tushadi, pishgan paxta o'z ichiga olgan kapsulalarni qoldiradi. Har bir ko'zada ko'plab urug'larni o'z ichiga olgan urug 'po'choqlari mavjud. Changlanishdan keyin ular kuchli o'sishni boshlaydi va har bir chigit atrofida oq paxta tolalari hosil bo'ladi. Urug'lar pishib bo'lgach, o'sish to'xtaydi va tolalar naviga qarab 15 dan 40 mm gacha uzunlikka etadi.Yetuk kosa yorilib ochiladi. G‘o‘zaning pishib yetishini ta’minlash uchun vegetatsiya tugashiga bir oy qolganda dalani sug‘orishdan suv to‘xtatiladi. Quruq shoxlardagi oppoq paxta to'plari jozibali ko'rinadi. Chigit qobig‘ida rivojlanib boradigan Paxta tolasi urug‘kurtak po‘stidagi bo‘yiga juda o‘sib ketgan hujayradir (hujay-ratola). G‘o‘zaning qaysi turiga mansubligiga, hujayralarning rivojlanish davri va funksiyalariga qarab, chigit qobig‘i tarkibiga kiradigan hujayralarning tuzilishi, kattakichikligi har xil bo‘ladi. Paxta tolasining ichki bo‘shlig‘i kanal shaklida bo‘lib, hujay-ra shirasi va yupqa protoplazma qatlami bilan to‘lib turadi. Paxta tolasining kanali xdm, tolaning o‘zi singari, rivojlanishning boshlang‘ich fazalarida shaklan silindrga o‘xshagan bo‘ladi. Tola yetilib borgan sayin, uning devorlari kalinlashadi va bo‘yiga cho‘ziladi, kanali esa juda kisilib, yassilangan shaklga kirib qoladi. Tola kanalining kattakichikligi g‘o‘zaning tur va nav xususiyatlariga, shunin-gdek, agrotexnika shart-sharoitlariga bog‘liq, chunki g‘o‘za parvarishi sellyuloza to‘planib borishiga ta’sir ko‘rsatadi. Hozir ekiladigan g‘o‘za navlarida har bir chigitda hosil bo‘ladigan tola soni 10— 15 ming va undan ham ko‘proq. G‘o‘zaning madaniy shakllarida tola diametri uning o‘rta qismida 15—20 mk atrofida, yovvoyi shakllarida 8,3—10,4 mk keladi (NA. Vlasova, 1974), tola uzunligi madaniy navlarda 42 mm gacha, ay-rim turlarida, xatto, 60 mm ga boradi. G‘o‘za navlari va muhit sharoitlariga qarab ko‘sakdagi tola 50—60—80 kunda pishib yetiladi. Paxta dalalarida ishlash nihoyatda qiyin. Siz kun bo'yi tongdan to kechgacha issiqda turishingiz kerak. Sizning yelkangizga maxsus etak bog'langan bo'lib, uning ichiga hosil joylashtiriladi.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-12

4-rasm Paxta o‘simligi

Hatto 20 kg terish uchun jazirama issiqda kamida bir kilometr yurish kerak. Va bir kun ichida ular 50-80 kg ko'proq terishadi. Quruq paxta novdalari va qattiq novdalar qo'llaringizga chizishlarga olib keladi, shuning uchun qo'lqop va himoya kiyimlari kiyiladi. Paxta terish momiqni to'g'ri yulib olish uchun jismoniy chidamlilik va qo'lda epchillikni talab qiladi.Paxta tolasi — chigit qobig‘ida yetiladigan ingichka, uzun, silliq va pishiqtabiiy tola. Asosan, paxta sellyulozasidan iborat.

Paxta yig‘im terimidan **keyin paxta chang, chigit va boshqa aralashmalardan tozalanadi. Keyin u qayta ishlashdan o'tadi. Paxta nafaqat to'qimachilik sanoatida, balki paxta yog'i, paxta va hatto porox ishlab chiqarishda ham qo'llaniladi. Paxta qog'oz, plastmassa va karton ishlab chiqarishda ham qo'llaniladi. Paxta deyarli chiqindisiz o'simlik hisoblanadi. Uning barglari olma va limon kislotalarini ishlab chiqarish uchun xom ashyo sifatida ishlatiladi, quritilgan poyalari yoqilg'i sifatida ishlatilishi mumkin, gullar esa ajoyib asal o'simliklaridir.** Ip va to‘qimachilik mahsulotlari tayyorlashda ishlatiladi. Paxta tolasidan, asosan, to‘qimachilik sanoatida turli ip gazlama (satin, batist, zefir, to‘r, poplin va hakozo), trikotaj va boshqa ishlab chiqariladi, yigirilgan ip tayyorlanadi. Undan aviatsiya, elektrotexnika va avtomobil sanoatida parashyut, maxsus qistirmalar, izolyasiya materiallari, transportyor lentalari, avtoshinalar, yuritma tasmalari va boshqa ishlab chiqariladi. Bundan tashqari, momiq paxta, to‘qilmagan materiallar va boshqa olishda ham ishlatiladi.

Chigitli paxtani qabul qilishda foydalaniladigan mashina – mexanizmlar Chigitli paxtani tayyorlash va uni saqlashda, uzluksiz texnologik jarayonlarda, sexlardagi xom-ashyo va tayyor mahsulotlarni keyingi jarayonga uzatishda korxona ichidagi chigitli paxtani bir joydan ikkinchi joyga ko’chirishda, og’ir va qo’l mehnatini ko’p talab qiladigan ishlarni mexanizasiyalovchi maxsus qurilmalar yordamida amalga oshiriladi. Og’ir va qo’l mehnatni ko’p talab qiladigan mexanizasiya vositalari ikki guruhga bo’linadi: -xom-ashyoni tayyorlash punktlariga keltirish, ularni ombor va g’aram maydon lariga joylashtirish, tola va momiq toylarini transportirovka qilish, chigitni ortish maydonchasiga keltirish hamda mahsulotlarni temir yo’l vagonlariga yoki boshqa turdagi transportlarga ortish mexanizmari. - asosiy va yordamchi sexlarda uzluksiz texnologik jarayonni ta’minlovchi vositalar, ya’ni paxtani qayta ishlashga uzatish, chigitni, paxta tolasini, momiqni bir texnologik jarayondan ikkinchisiga o’tqazish, xom-ashyo va mahsulotni texnologik mashinalarga taqsimlash va ulardan olib ketish vositalari; Aslida qo’l mehnatini talab qiladigan ishlarni mexanizasiyalash har xil ko’rinishdagi transport qurilmalari yordamida bajariladi.

G‘o‘za urug’lik chigitini saralash va kalibrlash ishlariga sochiq usulda transportlarda tashib keltiriladi. Saralangan va kalibrlangan urug’lik chigitlar dorilash hamda tuksizlantirish uchun maxsus bo‘z va lyon-kanopdan to‘qilgan qoplarda tashiladi. Tukli va tuksizlantirilgan urug’lik chigitlar tavsiya etilgan dorilagichlar bilan dorilangandan keyin albatta qog’oz qoplarga joylanib saqlanadi va paxta yetishtiruvchi xo’jaliklarga yetkazib beriladi. Bu ishlar asosan xo’jaliklar va shu masalaga taalluqli korxonalar texnikalarida amalga oshiriladi. Paxta mahsulotlari - tola, momiq toylangan holda, marka va to’dalari bilan temir yo’l vagonlarida tashiladi, boshqa chiqindilar (o’lik va kalta momiq aralashmalari) toylangan va sochiq usulda tashilishi mumkin. G’aram va omborlarga joylangan chigitli paxtani buzish asosan uzluksiz ishlaydigan buzgichlar yordamida amalga oshiriladi. Ba’zi hollarda mavsumiy ishlaydigan yuklagichlar ham qo‘llaniladi. G‘aram yoki omborlarga joylangan chigitli paxtani buzish, uni avtomobil, traktorga tirkaladigan aravalariga yuklash ishlarini mexanizasiyalash uchun РБА g’aram buzgich (РБД va РПХС-1 larning

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-12

modifikasiyasi) qo'llaniladi. G'aram buzgichni boshqarishni ikki kishi: boshqaruv operatori va uning yordamchisi masofadan turib alohida boshqarish pulti orqali amalga oshiradi.

5-rasm РБА g'aram buzgichning umumiy ko'rinishi

РБ buzgich-ta'minlagich (РПХС-2 modifikasiyasi) ochiq g'aramlarga, shuningdek yopiq omborlarga joylangan chigitli paxta to'dalarini buzish va uni pnevmotransport qurilmasi quvuriga uzatishga mo'ljallangan. РБ buzgich - ta'minlagichi g'aram buzgichga o'xshatib tuzilgan va undan faqat qisqartirilgan bo'shatish konveyeri bilan farqlanadi. Bundan tashqari ta'minlagich majmuasiga qo'shimcha qo'zg'aluvchi, uzunligi 7 m bo'lgan tasmali konveyer kiradi. РБА va РБ mashinalarining ishlash prinsiplari bir-biriga o'xshash va paxta g'aramini buzish g'aram tepasidan gorizontal o'tishlar bilan amalga oshiriladi. G'aramning buzilishini oldini olib mashinalar yordamida 2-3 yassi o'tish bilan paxtaning ustki qatlamlari olinadi, undan keyin mashina orqaga surilib kengligi 0,8- 0,85 m bo'lgan vertikal qatlam g'aramning butun bo'yidan olinadi (paxtaning pastki va o'rta qatlamlarini o'yib olish qat'iy taqiqlanadi). 4-jadvalda ularninig texnik xarakteristikasi berilgan.

Paxta separatorlari hozirgi vaqtda paxta tozalash korxonalarida chigitli paxtani omborlardan ishlab chiqarishga va bo'limlararo tashishning asosiy turlaridan biri pnevmatik tashish usuli hisoblanadi. Pnevmotashishni ishlatish va ta'mirlash oson, ishonchli xamda tashish jarayonida xom ashyo yo'qolishi ro'y bermaydi. Oxirgi vaqtlarda pnevmotashish usuli faqatgina paxta uchun emas, balki yuklash va tushirish mexanizatsiyasi, chigit tashish uchun ham ishlatilmoqda. Pnevmotashish moslamasini paxta tozalash korxonalarida qo'llash natijasida ishchi kuchi 4-5 martaga kamayadi. Paxta tozalash korxonalarida pnevmotashish moslamasi paxtani dastlabki ishlash texnologik jarayonida ishlab chiqarishni uzluksiz ta'minlovchi muhim bo'lim hisoblanadi. Ishlatish joyi bo'yicha pnevmotashish moslamasi korxona ichida, bo'limlararo va bo'lim ichida joylashishi mumkin. Mashinani ishlash printsipi havo o'z harakati bilan paxtani aralashtirib, muallaq holatda xarakatlantirishga asoslangan. Havo harakati pnevmotashish moslamasining boshidagi va oxiridagi bosimlarning farqi bilan ta'minlanadi. Quvur boshidagi (ortiqcha bosim) yoki oxiridagi (razryajenie) bosimlarni hosil bo'lishiga qarab, pnevmotashish moslamasi so'ruvchi, itaruvchi va so'ruvchi-itaruvchi turlariga bo'linadi. Paxta tozalash korxonalarida paxta, tola va momiqlar uchun pnevmotashish moslamasining so'ruvchi turi keng qo'llaniladi. CC-15A separatori pnevmotashish tizimining asosiy qismi bo'lib, uni paxta tozalash korxonalarining hamma bo'limlarida paxta xom ashyosi uchun pnevmatik tashish uskunasi sifatida foydalaniladi. CC-15A separatori paxtani pnevmotashish moslamasi orqali kelayotgan havo oqimidan ajratib olish uchun qo'llaniladi. Shuningdek separator paxtani chang va mayda iflosliklardan bir vaqtning o'zida tozalaydi.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-12

Xulosa.Bu maqolada paxta o‘simligi haqida ma’lumotlar keltirilgan Paxta o‘simligi bir yillik o‘simlik bo‘lib asosan tolasi uchun yetishtiriladi. Paxtani qachon kelib chqqani, qaysi mamlakatlar birinchi bo‘lib yetishtirgan bizga qachon kirib kelgan,ularni ekish,yig‘ish jaroyonlari haqida ma’lumotlar keltirilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Abdusattorovna M. G. The Art of Model Crafting: Utilizing A Spectrum of Paint Mediums //American Journal of Technology and Applied Sciences. – 2023. – T. 19. – C. 48-54.

2.Mirboboeva G., Isroilova N., Rakhmonova M. A COMPARATIVE ANALYSIS OF FLAX FIBRE FOR INDUSTRIAL APPLICATIONS //Western European Journal of Modern Experiments and Scientific Methods. – 2024. – T. 2. – №. 10. – C. 11-16.

3.Mirboboyeva G. A. QO ‘LDA BAJARILADIGAN KASHTA CHOKLARI TURLARINI O ‘RGANISH //YANGI O ‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI. – 2025. – T. 3. – №. 1. – C. 870-873.

4.Maxmudjon T., Gulxayo M. GAZLAMALARNI BO ‘YASHDA ISHLATILADIGAN BO ‘YOQLAR HAQIDA MA’LUMOTLARNI O‘RGANISH //IZLANUVCHI. – 2025. – T. 1. – №. 7. – C. 304-307. 5.Mirboboyeva G. A. et al. ZIG ‘IR TOLASINI OLISH TEXNOLOGIYASINI QADIMGI USULLARI //YANGI O ‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI. – 2025. – T. 2. – №. 8. – C. 702-707.

6. MG Abdusattorovna, UN Qosimjonovna Retro style in modeling women's clothing Asian Journal of Multidimensional Research 10 (9), 372-376 7.Mirboboeva Gulhayo Abdusattorovna Tursunov Davron Shamsiddin ogli (2023). Theoretical justification for improving the design of special clothing to optimize its design. academicia globe: inderscience research, 4(03), 246–251.

8. G.A. Mirboboyeva. (2025). "CHARM – MO'YNA KREATIV GRAFIKASI TEXNOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH" MAVZUSINI O'QITISHDA INNOVASION INTERFAOL METODLAR QO'LLASH. Multidisciplinary journal of science and technology, 5(10), 1103–1108.

9. Tursumatova S., Tursunov D., Isroilova N. Research on the Production of Special Clothing for Car Repair Workers, Taking into Account Human Ergonomic Characteristics //Eurasian Research Bulletin. – 2023. – T. 17. – C. 204-209.

10. Isroilova N. RESEARCH ON THE PRODUCTION OF MEDICAL SUITS BASED ON FLAX FIBER FABRICS //Journal of science-innovative research in Uzbekistan. – 2025. – T. 3. – №. 6. – C. 405-409.

11. Isroilova N. ANALYTICAL STUDY AND FORMATION OF THE ASSORTMENT OF WOMEN'S LIGHTWEIGHT CLOTHING //Journal of science-innovative research in Uzbekistan. – 2025. – T. 3. – №. 6. – C. 445-451.

12. Nozimjonovna, O. I. (2022). CONSTRUCTIVE ANALYSIS OF MODERN CIRCULAR NEEDLE KNITTING MACHINES. American Journal Of Applied Science And Technology, 2(06), 75-79.